

АРГУМЕНТАЦІЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СТАБІЛЬНОСТІ

LEGAL REASONING OF THE COURT JUDGMENT AS A CONDITION TO ENSURE ITS STABILITY

Григор'єва В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління

У статті розкривається значення аргументації та логіки у судовій правозастосовній діяльності. Обґрунтованим можна вважати судове рішення, яке є аргументованим відповідно до законів логіки. Дотримання цих вимог є запорукою забезпечення стабільності та обов'язковості дії головного акта правосуддя – судового рішення.

Ключові слова: процесуальний документ, судові рішення, вимоги, що висуваються до судового рішення, умотивування, аргументація, логіка.

В статье раскрывается значение аргументации и логики в судебной правоприменительной деятельности. Обоснованным можно считать судебное решение, которое является аргументированным в соответствии с законами логики. Соблюдение указанных требований является гарантией обеспечения стабильности и обязательности действия главного акта правосудия – судебного решения.

Ключевые слова: процессуальный документ, судебное решение, требования, которые предъявляются к судебному решению, мотивирование, аргументация, логика.

The importance of argumentation and logic in judicial enforcement is considered in the article. Any judicial decision can be regarded informed if the decision is justified in accordance with the laws of logic. To follow these requirements is a guarantee of ensuring stability and compulsion of the main act of justice – a judicial decision.

Key words: procedure act, court judgment, requirements for judgment, legal reasoning, motivation, argumentation, logic.

Постановка проблеми. Ефективність господарського судочинства є багатограним поняттям, складниками якого є своєчасність розгляду справ та прийняття законних і обґрунтованих судових рішень, що спрямовані на досягнення головної мети – захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин та сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин. Реалізація поставленої мети залежить від правозастосовної діяльності, тобто чіткого врегулювання процедури розгляду та вирішення правового спору. Регламентуючи діяльність суб'єктів господарських процесуальних правовідносин, законодавством забезпечуються умови, які дозволяють суду повно і об'єктивно з'ясувати дійсні обставини справи, права і обов'язки сторін і на підставі цього правильно вирішувати справу. Саме тому від якості та стабільності процесуального законодавства залежатиме діяльність суду й учасників судового процесу та виконання завдання щодо справедливо-го, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.

Судове рішення є правозастосовним актом, що розв'язує конкретні спірні господарські відносини та містить індивідуальне розпорядження, адресоване конкретним особам, визнає міру їх можливої та належної поведінки, викликає певні юридичні наслідки індивідуального характеру та підтримується державним примусом. Запорукою забезпечення стабільності та обов'язковості дії головного акта правосуддя є те, що судові рішення повинно відповідати вимогам, закріпленим у господарському процесуальному законодавстві.

Стан опрацювання. У теорії процесуального права щодо вимог, що висуваються до рішення, існують різні підходи. Це пояснюється різними підходами до аналізу такого складного поняття, як судові рішення. Аналізу вимог, що висуваються до судового рішення, у різні часи приділяли увагу такі російські та українські вчені: С.С. Алексєєв, С.В. Васильковський, С.І. Вільнявський, М.А. Гурвич, В.В. Лазарєв, П.А. Лупинська, М.С. Строгович, О.М. Толчко, Н.О. Чечина та інші.

Метою цього дослідження є спроба детальніше розглянути вимоги аргументації та логічності, що висуваються

до судового рішення у процесуальній науці та мають неабияке значення водночас із такими вимогами, як законність та обґрунтованість.

Виклад основного матеріалу. Рішення як процесуальний документ відображає зовнішню форму виразу судження суду, оформлюється як акт правосуддя та має інформативний та роз'яснювальний характер. Як процесуальний акт-документ судові рішення – це засіб документально-словесного закріплення суті рішення.

Процесуальним законодавством висувається низка вимог до судових актів, до яких належать законність й обґрунтованість, невідповідність до яких свідчить про неправильність рішення. Неправильне застосування норм права у господарському процесі та невірне встановлення фактичних обставин як відносно самостійні підстави можуть бути визнані підставами для скасування або визнання нечинним рішення як повністю, так і частково. Законність та обґрунтованість судового рішення можлива лише в тому разі, якщо висновки суду ґрунтуються на аргументованих та логічно викладених доводах. Це свідчить про те, що господарський суд здійснив ефективну роботу.

Хоча вимоги й мають додатковий характер (аргументованість, логічність, культура судового рішення, дотримання форми), але вони також мають важливе значення. Хоча вони не є підставами для скасування, але характеризують рішення як авторитетний акт судової влади.

Умотивованість та аргументованість судового рішення пов'язані з вимогою обґрунтованості, яка визначається як повне і всебічне з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені під час судового засідання, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи (ч. 6 ст. 236 ГПК).

Вимога умотивованості частіше ставала предметом дослідження вчених-правників, які звертали увагу на фактичні засади судового рішення, пов'язуючи цю вимогу з поясненнями суду, доводами, обставинами, а також звертали увагу на його правову сторону. У багатьох дослідників зазначається, що, по-перше, умотивованість пов'язана з рішенням як процесуальним документом,

а по-друге, за процесуальною формою здійснюється обґрунтування через пояснення суду про те, чому прийняті одні докази та відхилені інші.

Так, В. Щеглов вважав, що умотивованість необхідно розглядати як якість судового рішення як важливого процесуального документу. Він також вважав, що це частина, яка відображає доводи, що зумовлюють висновки суду щодо розв'язання суперечливих проблем. Мотивувальна частина рішення повинна містити оцінку доказів, тлумачення законів, відображати доводи, які були покладені в основу судового рішення [1, с. 58–59].

На думку П.А. Лупинської, умотивованість рішення може виражатися у зазначенні встановлених обставин та доказів, на яких базуються висновки, із з'ясуванням, чому одні докази прийняті, а інші – відхилені, а також у фактичній, логічній і правовій аргументації відносно встановлених фактів та їх правової сутності, у наведених доказах, які пояснюють вибір одного з варіантів рішення та його доцільність [2, с. 159–160].

На обов'язковість приведення у рішенні причин суддівського переконання вказував П.Я. Трубников, пояснюючи це застереженням суддів від помилкового розв'язування спору. Обмірковування та формулювання цих причин під час їх викладення у мотивувальній частині рішення може переконати суддю у помилковості висновків та спричинити їх перегляд [3, с. 57–58].

Серйозну увагу міркуванням суду приділив В.Л. Ісаченко, який вважав, що викладення міркувань суду є найважливішою і найсерйознішою частиною рішення. Автор вказував, що міркування повинні бути достатньо повні, ясні та послідовні. Не можуть бути допущені суперечності як між ними, так і між ними та кінцевими висновками, вони повинні бути узгоджені як з обставинами справи, так із законами. Якщо ця вимога судом не виконана, то рішення виявиться необґрунтованим та незаконним [4, с. 822].

Умотивованість судового рішення залежить від того, як надані міркування суду, тобто від того, у який спосіб аргументована та логічно викладена позиція суду. Розглядати вимоги аргументованості краще за допомогою схеми логічного аргументованого процесу, що дозволяє конкретизувати поняття «аргументованість», «умотивованість» та «обґрунтованість». Структура аргументації містить три взаємопов'язані елементи: тезу, аргументи і демонстрацію [5, с. 198]. Якщо розглядати цю структуру відносно рішення господарського суду, це виглядає так:

- теза (висунене судження) – це висновок суду, який міститься у резолютивній частині рішення;
- аргументи або докази (вихідні теоретичні або фактичні положення, за допомогою яких обґрунтовується теза) – це судження про факти, фактичні дані, для яких характерні визначений час, місце та конкретні умови їх виникнення та існування;
- демонстрація (логічний зв'язок між аргументами і тезою) показує, що теза логічно випливає з прийнятих аргументів. Перехід від аргументів до тези, від судження про факти до висновку проходить у формі умовиводу.

Так, Є.В. Васьковський, досліджуючи процес застосування права крізь призму логічного методу, вказував, що застосування законів має вигляд силогізму, в якому великим засновком є законодавча норма або низка норм, малим – фактичні обставини конкретного випадку, а висновок, що випливає з них із логічною необхідністю, дає відповідь на юридичне питання, що виникло і підлягає розгляду. На думку автора, застосування законів на практиці складається з чотирьох операцій: по-перше, юридичний аналіз конкретних випадків, які підлягають розв'язанню; по-друге, критика істинності норм; по-третє, тлумачення норм; по-четверте, їх логічний розвиток. У процес застосування законів включалася діяльність інших учасників (зокрема, суду), яка (ця діяльність) здійснюється ще до початку розгляду в суді [6, с. 2–3]. Досліджуючи позицію

Є.В. Васьковського, слід звернути увагу, що вчений включає до кола суб'єктів із застосування права інших, крім суду, учасників, фактично допускаючи змішування форм реалізації права (застосування права з використанням права) у конкретному випадку.

Свого часу А. Любавський протистояв Є.В. Васьковському, заперечуючи думку про рішення як силогізм, аргументуючи це тим, що до суду входять судді, тобто окремі «індивідууми, з яких кожний особливим і притаманним йому шляхом мислення доходить до відомого переконання, <...> законодавство повинно надати суду якомога більше простору відносно способу постановлення питань, адже це постановлення залежатиме від безмежних комбінацій, які можуть виникнути у кожній справі <...>» [7, с. 326–327].

У середині ХХ ст. С.І. Вільнянський стверджував, що не можна обійтись без силогізму, тому що судові рішення – це умовивід, у якому конкретні факти підводяться під загальні норми [8, с. 98]. Розглядаючи акт застосування норми права як умовивід, тобто силогізм, у якому норма права є великим засновком, фактичний склад – малим засновком, а рішення суду – висновком, та як веління, він виділяв такі дії суду: з'ясування фактичного складу справи, визнання відповідної норми та формулювання висновку з цієї норми для конкретного випадку. Застосування правових норм С.І. Вільнянський розумів як розв'язання конкретного правового питання уповноваженим на те органом за допомогою підведення конкретного факту під відповідне правило, яке виражається у правовій нормі [9, с. 9–10].

С.С. Алексєєв, П.А. Лупинська, М.С. Строгович, В.В. Лазарєв виділяють такі етапи: встановлення фактичних обставин справи; встановлення юридичної основи справи – вибір та аналіз юридичних норм; рішення справи та документальне оформлення прийнятого рішення [10, с. 119; 11, с. 15; 12, с. 4; 13, с. 39]. М.С. Строгович зазначав, що лише другий та третій елементи можуть бути об'єднані у загальному понятті застосування права. І.Я. Дюрягін також звертає увагу на вказані основні стадії, доповнюючи їх додатковими або факультативними, якими вважав розробку проекту рішення та набуття чинності [14, с. 51–52].

В.М. Щеглов розмежовував у процесі застосування права дві стадії – визначення компетентним державним органом характеру, обсягу та строків здійснення правомочності та обов'язків суб'єктів правовідношень і усунення правопорушення [1, с. 9].

П.Є. Недбайло виділяв також два основних етапи, але вкладав у них інший зміст. На думку автора, застосування права – це вибір правових норм та перевірка їх дії, тлумачення законів та інших актів, які містять правові норми. На першому етапі найважливішою дією П.Є. Недбайло вважає встановлення фактичних обставин і вибір правових норм, які підлягають застосуванню [15, с. 218–223].

У теорії права зазначають такі стадії процесу правозастосування: 1) встановлення юридично значущих фактів і пошук правової норми, яку необхідно застосувати до них; 2) перевірка достовірності та правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми; 3) з'ясування змісту правової норми; 4) прийняття рішень у справі; 5) оформлення рішення в акті застосування правової норми [16, с. 90–91].

У цьому аспекті цікавим є підхід К.І. Комісарова, який поділяв правозастосовну діяльність на два основних етапи: юридичну кваліфікацію спірного правовідношення та рішення справи [17, с. 114].

Спільним для цих та низки інших поглядів на правозастосовну діяльність є те, що вибір правової норми як етап настає після стадії встановлення фактичних обставин. Інша позиція у М.А. Гурвича, який на першому етапі застосування права розглядає визначення судом норми права, яка підлягає застосуванню. Але автор вказує, по-перше, що цей етап є попередньою юридичною кваліфікацією спірних юридичних фактів і відношень, по-друге,

що це попереднє знайдення норми права здійснюється на основі юридичних фактів, але тих, з якими пов'язує свої вимоги позивач з урахуванням заперечень відповідача. Другим етапом є визначення судом складу фактів, які підлягають дослідженню у цій справі. Третій етап включає встановлення прав та обов'язків сторін та застосування санкцій норм (наприклад, припис про примусове виконання). Четвертий етап перебуває за межами судового рішення, полягає у примусі боржника до виконання обов'язків у порядку виконавчого провадження [18, с. 52–55].

М.А. Гурвич вважав, що у загальному вигляді застосування права міститься у дослідженні питання щодо того, настала чи ні у цьому випадку дія норми права, і у державному підтвердженні настання дії норми або заперечення її як такої, що не настала [18, с. 95].

Н.О. Чечина та Л.Ф. Лесницька не вважають встановлення обставин окремим етапом застосування права [19, с. 47–51; 20, с. 239–240].

У юридичній літературі справедливо відзначається тісний зв'язок питань фактичного і юридичного порядку, а також те, що розподіл правозастосовної діяльності на етапи є умовним, оскільки суд може після юридичної кваліфікації повернутися до встановлення фактичних обставин, а це може потягти перекваліфікацію з урахуванням додатково встановлених фактів (М.А. Гурвич, І.Л. Дюрягін, М.С. Строгович, В.В. Лазарев) [18, с. 95; 14, с. 51–52; 12, с. 14; 13, с. 48].

Автор підтримує науковців, які вважають, що застосування права господарським судом включає три стадії: 1) встановлення обставин, що мають значення для справи; 2) правова оцінка встановлених обставин; 3) розв'язання справи (постановлення рішення).

Однак судова діяльність – це не тільки правозастосовна, але і пізнавальна діяльність, яка здійснюється у логічній формі. Логіка в діяльності судді застосовується на кожному етапі прийняття рішення, тобто під час виявлення суперечностей у свідченнях учасників процесу, під час вирішення питання про якість доказів, зокрема, щодо їх належності (проводиться аналіз на предмет того, чи мають докази значення для справи), допустимості (проводиться порівняння поданих доказів з тими, які визначені процесуальним законом), повноти (вирішується питання щодо того, як саме представлені докази підтверджують обставини справи), а також у процесі кваліфікації юридичної справи і під час ухвалення остаточного рішення по справі.

Тому можна зазначити, що також важливою вимогою, що пред'являється до судового рішення суду, є його логічність, тобто відсутність внутрішніх суперечностей між

окремими його частинами (описовою та резолютивною), між зібраними доказами та висновками, встановленими обставинами та прийнятими рішеннями. Саме закони логіки реалізують вимоги законності та обґрунтованості рішення господарського суду, що є загальними вимогами, які забезпечують правильність судового акта, його правосудність.

Під час викладення судового рішення суддя повинен аргументувати висновки, спираючись на логічні прийоми та техніко-юридичні правила. На першому етапі встановлення обставин, що мають значення для справи, це можливо шляхом абстрагування, коли необхідно встановити істотні ознаки діяння на предмет виявлення в ньому всіх елементів складу правопорушення. Абстрагування здійснюється на основі всіх зібраних матеріалів з юридичної справи, де несуттєві ознаки ігноруються, а істотні є предметом порівняння з відповідними положеннями закону.

Другий етап, що стосується надання правової оцінки встановленим обставинам, слід проводити за правилами логічного силлогізму. На цьому етапі важливо провести аналіз передбачуваної для застосування норми права, тобто збігу великої та малої передумов. Велику передумову тут утворює норма права, де вирішальне значення має гіпотеза, що встановлює коло життєвих обставин, наявність або відсутність яких є підставою для застосування цієї норми права. Малу передумову складають виявлені у справі факти, які повністю або частково повинні збігатися з системою обставин, закріплених у гіпотезі [21].

Наступний етап постановлення рішення вимагає мотивованого викладення рішення за правилами аргументації. У процесі аргументації використовуються методи індукції і дедукції з підключенням аналізу посилань, на основі яких робиться висновок.

Висновки. Реалізація вимог, що висуваються перед судовим рішенням, можлива тільки за його аргументацією відповідно до законів логіки, що виражають істотні, стійкі і необхідні особливості внутрішньої структури розумового процесу, мають об'єктивний характер та становлять важливий і обов'язковий компонент у системі умов, які визначають істинність думок. Стабільність судового рішення – це результат коректного застосування юридичних правил, справедливо процесу та правильної оцінки фактів, а також передбачувані юридичні наслідки, які ефективно реалізовані. Лише в такому разі сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено справедливо, а суспільство сприйматиме ухвалені рішення як відновлення справедливості. Реалізація цього можлива тільки у разі дотримання досліджених вимог, що висуваються до змісту головного акта правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Щеглов В.Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. Новосибирск, 1958. 88 с.
- Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: их виды, содержание и формы. Юрлит. 1976. 168 с.
- Трубников П.Я. Условия эффективности судебного решения. // Советское государство и право. 1976. № 2. С. 51–59.
- Исаченко В.Л. Гражданский процесс: практический комментарий на вторую книгу устава гражданского судопроизводства. Том VI. Издание 3-е, исправленное и дополненное. С.-Петербург: Типография М. Меркушева, 1911. 622 с.
- Кириллов В.И., Старченко А.Л. Логика, М.: Юрист. 2002. 158 с.
- Васьковский Е.В. Руководство к толкованию и применению законов. М.: Городец, 1917. 128 с.
- Любавский А. Юридические монографии и исследования. Т. 1. СПб: Тип. т-ва «Общественная польза», 1867. 395 с.
- Вильнянский С.И. Значение логики в применении правовых норм. Ученые записки Харьков. юрид. ин-та. X., 1948. С. 96–102.
- Вильнянский С.И. Применение норм советского социалистического права. Ученые записки Харьковского юридического института. Харьков, 1957. С. 8–11.
- Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия: опыт комплексного исследования М.: Статут, 1999. 709 с.
- Лупинская П.А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. М.: Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1972. 79 с.
- Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1947. 275 с.
- Лазарев В.В. Применение советского права. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1972. 200 с.
- Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы Свердловск: Сред.-Уральск. кн. изд-во, 1973. 247 с.
- Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. М.: Госюриздат, 1960. 511 с.
- Рабинович П.М. Основы общей теории права та держави: навчальний посібник. Видання 5-те, зі змінами. К.: Атіка. 2001. 176 с.
- Комиссаров К.И. Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства. Свердловск, 1971. 168 с.
- Гурвич М.А. Решение советского суда в исковом производстве. М.: ВЮЗИ, 1955. 128 с.
- Чечина Н.А. Норма права и судебное решение. Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. 78 с.
- Лесницька Л.Ф. Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов. М.: Статут. 2008. 506 с.
- Кашанина Т.В. Юридична техніка: підручник. 2-е вид. М.: Норма: ИНФРА-М. 2011. 496 с. URL: <http://rua.pp.ua/pravila-obespecheniya-logiki-osnovnyih-33709.html>.